

ШАНАВАЦЬ ЗДАБЫТАЕ, ПАМЯТАЦЬ, КАБ НЕ ПАЎТАРЫЛАСЯ

АДЛЮСТРАВАННЕ ТЭМЫ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ Ў ПЕРАДАЧАХ БЕЛАРУСКАГА РАДЫЁ

УДК:

7.096:94(47+57)“1941/1945”(476)(091)

070:654.19:94(476)“1941/2015”

Артыкул прысвечаны дзейнасці Беларускага радыё ў асвятленні тэмы Вялікай Айчыннай вайны з 1941 г. да нашага часу. Аўтар даследуе перадачы розных жанраў, расказвае пра іх аўтараў і ўдзельнікаў. Найбольш шырока закранае літаратурна-мастацкае вяшчанне (радыёспектаклі і літаратурныя перадачы): адлюстроўвае ўзаемадзеянне літаратуры пра вайну і радыё, знаёміць з найлепшымі аўдыятворамі па тэме Вялікай Айчыннай вайны і іх стваральнікамі.

Ключавыя словы: *Беларускае радыё, Вялікая Айчынная вайна, радыёперадача, радыёспектакль, радыётэатр, Вялікая Перамога, літаратурна-мастацкае вяшчанне, Першы нацыянальны канал, канал “Культура”.*

This article is about the Great Patriotic War in activity of Belorussian Radio in 1941 – 2015 years. The author researches different programs, writes about their authors and participants. One of the important subject of this article is literary and art broadcast – radio drama and literary programs. The author illustrates literature and radio interaction, writes about best audio performances and creators.

Беларускае радыё сёння – разгалінаваная структура ў складзе Белтэлерадыёкампаніі, куды ўваходзяць два каналы і тры радыёстанцыі. Іх перадачы здольныя задаволіць інтарэсы самай патрабавальнай аўдыторыі. Кожная хваля дзякуючы непадобнаму да іншых зместу мае сваіх прыхільнікаў. Для аматараў рок-музыкі працуе радыёстанцыя “Сталіца”. Умоўнаму фармату “FM-станцыі” з шоу-праграмамі, жартамі і папулярнай музыкай адпавядае дзейнасць “Радыуса-FM”. Выхадцам з Беларусі, якіх лёс раскідаў па свеце, пра падзеі роднай краіны расказвае радыё “Беларусь”. Папулярнызацыяй нацыянальных і сусветных культурных здабыткаў займаецца канал “Культура”.

Візітоўкай Беларускага радыё па-ранейшаму застаецца Першы нацыянальны канал, вяшчанне якога пачалося ў лістападзе 1925 г. Менавіта ён раней быў адзінай хваляй інфармавання пра ўсе важныя падзеі, што адбываліся ў Беларусі, у тым ліку ваенныя. На дзейнасці Першага нацыянальнага канала, які ў нашы дні, па традыцыі, называюць “Беларускае радыё”, засяроджана ўвага ў гэтым матэрыяле.

Перыяды працы Беларускага радыё ў ваенны і пасляваенны час у навуковых крыніцах прадстаўлены вельмі шырока. Падрабязна пра перадачы, якія выдавала ў эфір радыёстанцыя “Савецкая Беларусь” з Масквы, пісаў А. Лебедзеў. Дзейнасць радыё падчас вайны, тэматычныя перадачы некалькіх наступных дзесяцігоддзяў даследавалі ў навуковых працах, манаграфіях Я. Радкевіч, В. Несцяровіч, І. Куркоў, В. Шэін. Ваеннай і пасляваеннай публіцыстыцы прысвечана хрэстаматыя пад рэдакцыяй Р. Булацкага і І. Сачанкі. Шырока апісана радыёвяшчанне краіны да 1975 г. у калектыўным зборніку “Гаворыць і паказвае Беларусь” (рэдактар Т. Есіпенка). Тэма гераічнага ўслаўлення подзвігу народа-вызваліцеля ў далейшы перыяд ужо не ме-

ла шырокага асвятлення ў навуковых крыніцах, выходзілі хіба што асобныя невялікія артыкулы ў перыядычным друку. Радыёпраекты на тэму вайны ў апошнія гады фіксавалі, як паказала наша даследаванне, кароткія інфармацыйныя паведамленні пра радыёмасты да юбілею Перамогі, анонсы аб прэм’еры радыёспектакля ці кароткія абагульненыя згадванні ў зборніках, прысвечаных праблемам сучаснага радыёвяшчання.

Мэтай гэтага артыкула з’яўляецца аналіз дзейнасці Беларускага радыё ў асвятленні тэмы Вялікай Айчыннай вайны ад пачатку ваенных дзеянняў да нашых дзён. Мы з’ядналі вядомыя, зафіксаваныя даследчыкамі факты з сучасным радыёадлюстраваннем гераічнага мінулага, ахарактарызавалі жанравы змест перадач розных гадоў, прывялі прыклады цяперашняга ўнёску Беларускага радыё ў патрыятычнае выхаванне моладзі і праслаўленне гераічнага мінулага абаронцаў Айчыны. Нагодай для артыкула сталі дзве сёлетнія юбілейныя даты: 70-годдзе Вялікай Перамогі, якое краіна шырока адзначыла ў маі, і лістападаўскае 90-годдзе Беларускага радыё.

Радыёвяшчанне Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны стала надзейным сродкам агітацыі і мабілізацыі ў барацьбе з ворагам. Радыёстанцыю “Савецкая Беларусь”, вяшчанне якой з 1 студзеня 1942 г. вялося з Масквы, паколькі Беларускае радыё вымушана было эвакуіравацца з Мінска, слухалі тысячы патрыётаў. З прыёмнікаў гучала праўдзівая інфармацыя пра становішча на фронце і ў тыле. У падрыхтоўцы перадач бралі ўдзел найлепшыя журналісты і літаратары краіны В. Палескі-Станкевіч, К. Губарэвіч, Ф. Руцкі, С. Майхровіч, М. Рымар, Л. Бярозкін, А. Рокаш і іншыя [8, с. 34]*. Пера-

* Спіс літаратуры будзе змешчаны ў наступным нумары.

дачы вылучаліся эмацыйнай насычанасцю, усхваляванасцю і шчырасцю. З палымным прамоўніцкімі заклікамі да суайчыннікаў звярталіся прызнаныя майстры слова – Янка Купала, Якуб Колас, Кузьма Чорны, Максім Танк, Анатоль Астрэйка, Аркадзь Куляшоў, Пятрусь Броўка, Пятро Глебка, Пімен Панчанка, Антон Бялевіч, Кандрат Крапіва і інш. Для большага ўздзеяння на свядомасць слухачоў аратары выкарыстоўвалі эмацыйную лексіку, сатыру, рыфмаваныя выклікі “Мы і там, мы і тут – так і Гітлеру капут”, “Хоць круць, хоць верць – усё адно фашыстам смерць” [3], іронію, сарказм, пафас [8]. Дыктар радыёстанцыі “Савецкая Беларусь” У. Юрэвіч успамінаў: «Мы жылі тымі ж клопатамі, якімі ў той цяжкі і складаны для Радзімы час жыў кожны савецкі патрыёт. “Усё для фронту, усё для перамогі!” – такім быў дэвіз усіх, хто працаваў у тыле» [12, с. 51].

Бадзёрасці духу салдатам і партызанам, моцы для барацьбы з ворагам і веры ў перамогу ўсім слухачам дадавалі канцэртныя па заяўках: лісты пастаянна прыходзілі ў рэдакцыю. Першы такі канцэрт, як пісаў даследчык А. Лебедзеў, адбыўся 15 красавіка 1942 г. [3, с. 36]. Уздзельніцай незвычайнай для ваенных часоў перадачы была спявачка Л. Александроўская. Паводле яе ўспамінаў, доўгі падрыхтоўчы перыяд быў “ўзнагароджаны” звесткамі, што краіна-партызанка чула намаганні артыстаў, якія хваляваліся за вынікі новай для іх справы – спяваць па радыё ў ваенны час [3].

Прапагандаваць нацыянальную культуру Беларускае радыё працягвала і пасля вайны. У эфір выходзілі радыёспектаклі, інсцэніроўкі паводле найлепшых твораў беларускай літаратуры, галоўным героем якіх быў грамадзянін-патрыёт, што прайшоў праз вайну, праявіў нязломнасць духу, а таксама хутка адрадыі краіну пасля страшэнных разбурэнняў. У спалучэнні слова і музыкі нараджаліся радыётворы, якія дэманстравалі вобразы герояў-сучаснікаў, яны ўздзейнічалі на тых, хто нарэшце ўвайшоў у мірнае жыццё, а таксама стваралі ў свядомасці слухачоў, асабліва маладога пакалення, вобраз непераможнай маці-радзімы. Выдатнымі ўзорамі радыёспектакляў таго часу сталі творы паводле п’ес “Канстанцін Заслонаў” А. Маўзона, “Брэцкая крэпасць” К. Губарэвіча, “Пяюць жаваранкі” К. Крапівы, “Гэта было ў Мінску” А. Кучара і інш. Гэтыя творы ў адрэстаўраваным выглядзе ў нашы дні захоўваюцца ў фанатэцы Беларускага радыё і перыядычна трансляюцца ў эфіры. Тагачаснаму мастацкаму вяшчанню надавалася вялікае значэнне, хоць не ўсе спектаклі, у якіх узнімалася тэма вайны, здаваліся ў фонды. Такія работы памятаюць толькі

нямногія слухачы-прыхільнікі: паэтычны твор пра Вялікую Айчынную вайну “Эдэм”, радыёпастаноўка “Удваіх праз агонь” паводле апавесці А. Кулакоўскага пра сумесную барацьбу беларусаў і чэхаў супраць нямецка-фашысцкіх акупантаў і іншыя [4]. Апрача мастацка-літаратурных перадач выходзілі публіцыстычныя і інфармацыйныя праграмы, дзе ўслаўляўся подзвіг народа-вызваліцеля. З заклікамі берагчы мір, любіць Айчыну і быць гатовымі ў любую хвіліну ўстаць на абарону яе свабоды і незалежнасці да слухачоў звярталіся тыя, хто перажыў вайну.

У 1963 г. на базе Беларускага радыё была створана радыёстанцыя “Беларуская маладзёжная”, якая ставіла мэтай выхаванне маладых слухачоў. Праіснавала радыёстанцыя да 1990-х гг. У яе праграмах гучалі: нарысы пра маладых перадавікоў вытворчасці і вёскі, гутаркі на маральна-этычныя праблемы, літаратурныя і музычныя перадачы, праграмы са зваротнай сувяззю. “Беларуская маладзёжная” вылучалася багаццем форм радыёперадач: выступленні, інтэрв’ю, рэпартажы, нарысы, інфармацыйныя падборкі, размовы за круглым сталом, у якіх нярэдка бралі ўдзел ветэраны грамадзянскай і Вялікай Айчынай войнаў. Беларускае радыё зрабіла шмат, каб перадаць маладым слухачам ідэалы, маральна-этычныя прынцыпы беларуса-змагара: рэвалюцыянера, воіна, ветэрана працы. Адметнай перадачай з такім зместам стаў “Летапіс нашай рэспублікі” [5].

Тэма Вялікай Айчынай вайны ў эфіры Беларускага радыё набыла надзвычай шырокае гучанне ў 1960-я гг., калі краіна, як і астатнія рэспублікі Савецкага Саюза, рыхтавалася да юбілеяў вызвалення і Вялікай Перамогі. У радыёсетцы з’явіліся тэматычныя рубрыкі “Старонка незабыўнага”, “З запіснай кніжкі журналіста”, “Праславім подзвіг народа сваёй працай”, “Яны змагаліся за Радзіму”, “Байцы ўзгадваюць мінулыя дні”, “Сустрэкаюцца баявыя сябры”, “Героі застаюцца героямі”, “Баявыя сяброў не забываюць”, “Па месцах баёў”, “Вечна жывыя”, “Нашы вуліцы”, “Яны змагаліся за Беларусь”, “Іх імёны становяцца вядомымі”, “Спадчыннікі баявой славы”, “Слава зямлі Беларускай” і іншыя [5, с. 30]. Гэтыя перадачы сталі сапраўднай крыніцай патрыятызму для маладых пакаленняў слухачоў, якія нарадзіліся пасля вайны і даведваліся пра тыя падзеі і мужны подзвіг бацькоў і дзядоў у тым ліку і праз радыё. Карэспандэнты распавядалі пра дзейнасць землякоў, якія атрымалі ганаровыя званні, пра вуліцы, што носяць імёны герояў Вялікай Айчынай вайны. Супрацоўнікі рэдакцыі запрашалі ў радыёстудыі ўдзельнікаў

баёў за вызваленне Беларусі, рабілі рэпартажы з ваенізаваных часцей, што абаранялі краіну, з музеяў і архіваў. З тае пары тэма подзвігу ў гады Вялікай Айчыннай стала адной з ключавых у праграмах патрыятычнай тэматыкі. Як пісаў В. Несцяровіч, перадачы пра вайну дапамагалі слухачам асэнсаваць вытокі мужнасці і стойкасці савецкіх воінаў, нязломнасць грамадскага і дзяржаўнага ладу. У прыватнасці, з 1962 г. у эфір выходзіў цыкл перадач “Байцы ўзгадваюць мінулыя дні”. Адкрыў яго былы падпольшчык і партызан А. Матусевіч, найстарэйшы на той час журналіст рэспублікі. За дзесяцігоддзі прагучалі сотні розных выпускаў, што праўдзіва і ярка раскрывалі подзвіг савецкага чалавека ў смяротнай барацьбе з ворагам [4, с. 117].

У цыкле перадач “Табе, малады салдат” вопытам з навабранцамі Савецкай арміі дзяліліся ветэраны. Нядзельная перадача распавядала пра сувязі воінаў з калгаснікамі, працоўнымі гаспадарак, заводаў, фабрык, пра іх сустрэчы з насельніцтвам. Пераемнікам перадачы “Табе, малады салдат” стала цяперашняя “Служу Айчыне!”, што таксама выходзіць па нядзелях, распавядае пра будні і святы Беларускай арміі, павышае яе прэстыж сярод маладых хлопцаў і вучыць, якім павінен быць сапраўдны мужчына-воін, абаронца Айчыны.

У 1960 – 1980-я гг. адбывалася актыўнае ўзаемадзеянне радыётэатра з літаратурай на ваенную тэматыку. Як пісаў мастацтвазнаўца Р. Смольскі, найлепшыя радыёспектаклі родніць прыкметная асаблівасць: як правіла, яны ствараюцца на аснове высокамастацкай літаратуры. А яшчэ – здольнасць стваральнікаў радыёпастановак да глыбокага, дакладнага, яркага ўвасаблення канкрэтнай аўтарскай задумы [10, с. 40]. Гэтыя складнікі ўдала спалучыліся ў радыёспектаклях паводле твораў В. Быкава, якія захоўваюцца ў фондах Беларускай радыё. Народны пісьменнік пісаў: «Мы казалі многае з вялікай праўды аб вялікай вайне, але казалі яшчэ не ўсё. І перш за ўсё гэта адносіцца да так званай “горкай праўды”, не пазнаўшы якую немагчыма праўдзіва адлюстраваць для гісторыі гэтую найвялікшую з войнаў» [1, с. 82].

Беларускае радыё імкнулася па-свойму, дзякуючы спецыфічным рысам падрыхтоўкі матэрыялаў для аўдыяўспрымання, данесці гэтую “горкую праўду” праз мастацкія перадачы. Найстарэйшая фондавая пастаноўка 1960 г. паводле твора В. Быкава, які сам рабіў для радыё інсцэніроўку, называецца “Сляды на зямлі”. У 1964 г. адбылася прэм’ера спектакля “Альпійская балада”, у запісе бралі ўдзел артысты

А. Клімава, В. Тарасаў, С. Бірыла, Б. Уладамірскі і інш. Рэжысёрам спектакля стала мэтр беларускага радыётэатра М. Тройцкая. Яна не цуралася новых форм і мастацкіх пошукаў. Удалае спалучэнне літаратурнай асновы з рэжысёрскімі знаходкамі, выдатна падабранае гукавое афармленне, псіхалагічна тонкія вобразы, створаныя артыстамі, зрабілі гэты твор, як і дзясяткі іншых, адным з найлепшых радыёспектакляў Беларусі.

Этапнымі работамі радыётэатра, за аснову якіх узяты пражэктныя творы В. Быкава, сталі “Жураўліны крык” і “Пайсці і не вярнуцца”. Іх інсцэніравала і паставіла рэжысёр Беларускага радыё, легенда айчыннага радыётэатра С. Гурьч, у чым творчым багажы налічваецца больш за 200 спектакляў. Мастацтвазнаўца Ю. Сохар пісаў, што радыётвор “Пайсці і не вярнуцца” атрымаўся цэласным, яркім, кранальным, ён раскрывае глыбіню псіхалагічных даследаванняў пісьменніка [10, с. 73]. У ролі вядучага ў пастаноўцы выступіў артыст В. Тарасаў. Паколькі ролю галоўнай гераіні Зосі Нарэйкі выконвала маладая і не зусім спрактыкаваная перад мікрафонам актрыса ТЮГа Н. Кафанав, В. Тарасаў бліскуча справіўся з перадачай неабходнага эмацыйнага напружання. Ролю здрадніка Антона Галубіна сыграў малады артыст Тэатра імя Янкі Купалы А. Мароз. У астатніх ролях заняты Г. Макарава, Г. Аўсяннікаў, Г. Гарбук, З. Стома і інш. Як адзначаў Ю. Сохар, спектакль выклікаў у слухачоў высокія грамадзянскія пачуцці, гонар за тых, хто са зброяй у руках адстойваў мір, шчасце, справядлівасць [10, с. 78]. Сярод іншых пастановак паводле твораў В. Быкава вылучаюцца спектакль 1973 г. “Круты бераг ракі” і працы розных гадоў “Кар’ер”, “У тумане” і “Мёртвым не баліць” рэжысёра В. Анісенкі. У 1981 г. рэжысёр Л. Колеў ажыццявіў пастаноўку музычнага радыёспектакля “Альпійская балада” па матывах аднайменнай аповесці В. Быкава і балета Я. Глебава. Літаратура, у якой закладзены востры эмацыйны складнік і вартыя для пераймання чалавечыя якасці, зладжаныя акцёрскі ансамбль, выдатная рэжысёрская і гукарэжысёрская работа далі права названым спектаклям стаць часткай радыёфондаў, якія перыядычна гучаць у эфіры і ў нашы дні.

Заканчэнне будзе.

Уладзімір ТРАПЯНОК,
загадчык аддзела навін культуры дырэкцыі
канала “Культура” Беларускага радыё,
аспірант Беларускага дзяржаўнага
ўніверсітэта культуры і мастацтваў.